

Bērnu aizsardzības centrs

**BĒRNA ATKĀRTOTA ŠĶIRŠANA NO ĢIMENES
2024. GADA ANALĪZE**

2025

Ievads

Kopš 2023. gada Bērnu aizsardzības centrs (turpmāk – Centrs) no bāriņtiesām saņem informāciju par gadījumiem, kad pieņemts lēmums vecākiem atkārtoti pārtraukt tā paša bērna aizgādības tiesības. Lai arī katrs gadījums ir unikāls, nolūkā sistēmiski analizēt šādu gadījumu cēloņus, vērst speciālistu un sabiedrības vērību uz sekām, kā arī iniciēt atbildīgo institūciju nepieciešamību analizēt un vērtēt nepieciešamo uzlabojumu ieviešanu, lai mazinātu šādus gadījumus, Centrs analītiskā pārskatā ir apkopojis 2024. gadā saņemtos datus.

Ik gadu Latviju pāršalc traģiskas ziņas par kāda bērna nāvi, kurš gājis bojā vecāku nevērības rezultātā. Šogad īpašu sabiedrības vērību izpelnījās gadījums, kad nosala divgadīgs bērns, kamēr par bērnu atbildīgās personas atradās alkohola reibumā. Vēl vairāki mazgadīgi bērni, kuri neatbilstoši vecumam un briedumam atradās vieni nepiemērotos apstākļos, sabiedrības savlaicīgi pamanīti, tika izglābti no letālām sekām. Arī iepriekšējo gadu statistika iezīmē skaudru ainu gan attiecībā uz nepieskatītu bērnu bojāeju, gan uz vardarbīgām bērnu nāvēm.

Lai arī, protams, ne visos gadījumos iepriekš minētajās situācijās ģimenes ir bijušas bāriņtiesas vai sociālā dienesta redzeslokā, bāriņtiesu lēmumi par atkārtoti pārtrauktām bērnu aizgādības tiesībām iezīmē, ka katrs no šiem bērniem var jebkurā mirklī nokļūt dzīvībai bīstamā situācijā. Galvenokārt visus gadījumus vieno tas, ka pastāv vecāku atkarība no alkoholiskām vai citām apreibinošām vielām, kā rezultātā bērni piedzīvo gan pamešanu novārtā, gan fizisku, emocionālu vai seksuālu vardarbību.

Būtisks aspekts ir sabiedrības un institūciju loma bērnu tiesību aizsardzībā – kā pamanīt, reaģēt un novērst bērna apdraudējumu un ilgstošu negatīvu rīcību, kas rada neatgriezeniskas sekas, un nodrošināt, lai katram bērnam būtu iespēja augt drošā un stabilā vidē. Visciešākā sadarbība vecākam, kura darbības vai bezdarbības rezultātā pastāv risks bērna šķiršanai no ģimenes, jāveido ar pašvaldības sociālo dienestu un bāriņtiesu, kuras ir galvenās institūcijas šajā procesā.

Bāriņtiesu darbībā galvenais uzsvars liekams uz kritisku un vispusīgu situācijas novērtēšanu, prioritāri ņemot vērā bērna labākās intereses, t.sk., tiecoties uz bērna situācijas ilgtspējīgu risinājumu gan skatot jautājumu par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākam, gan atjaunojot pārtrauktās aizgādības tiesības.

Savukārt sociālais dienests vērtējams kā primārais ģimenes atbalsta nodrošinātājs, nonākot šādā krīzes situācijā, kur nepieciešama institūciju iejaukšanās, lai pasargātu bērna dzīvību, veselību un pilnvērtīgu attīstību, šķirot bērnu no ģimenes.

2024. gadā papildus vispārējai informācijai no bāriņtiesām Centrs īpašu vērību veltīja sociālo dienestu sniegtajai informācijai, jo šādu ģimeņu situāciju risināšana balstīta vecāka vēlmē un spējā pieņemt un sociālajam dienestam piedāvāt atbilstošus pakalpojumus un palīdzību.

Līdz ar to Centra veiktā situācijas analīze balstīta bāriņtiesu lēmumos, sociālo dienestu atzinumos un papildus iesūtītajā informācijā par sniegtajiem pakalpojumiem ģimenēm, kurām atkārtoti pārtrauktas bērna aizgādības tiesības.

Analītiskā kopsavilkuma izvirzītais mērķis ir rosināt atbildīgās institūcijas pārskatīt esošos sociālos pakalpojumus un sadarbības mehānismus, lai nodrošinātu mērķtiecīgāku un efektīvāku atbalstu gan vecākiem, gan bērniem.

Papildus uzsverams, ka Centrs saņem informāciju tikai par tā paša bērna atkārtotu aizgādības tiesību pārtraukšanu, jo vecāku skaits, kuriem bāriņtiesa atkārtoti pārtrauc bērna aizgādības tiesības (ir bijušas pārtrauktas cita bērna aizgādības tiesības) ir ievērojami lielāks. No 2024. gadā iesūtītās informācijas secināms, ka vismaz 48 % gadījumu no bāriņtiesas vai sociālā dienesta informācijas izriet, ka vecākam bijušas pārtrauktas arī citu bērnu aizgādības tiesības.

Apkopojumā analizētas situācijas, kurās vecākiem atkārtoti tiek pārtrauktas bērna aizgādības tiesības, īpaši pievērsoties atkarību izraisošu vielu lietošanas ietekmei uz ģimenēm.

- **Atkārtota bērna aizgādības tiesību pārtraukšana.** 2024. gadā 79% gadījumu bērna aizgādības tiesību pārtraukšanas galvenais iemesls bija vecāku atkarību izraisošu vielu lietošana, kas bieži vien saistīta ar vardarbību un bērna pamešanu novārtā.

- **Sociālā dienesta sadarbība ar vecākiem.** Bieži pēc bērna aizgādības tiesību atjaunošanas vecāku sadarbība ar sociālo dienestu mazinās, kas noved pie atkārtotas bērna aizgādības tiesību pārtraukšanas.

- **Sociālo pakalpojumu trūkums atkarību ārstēšanā.** Tikai 53% gadījumu vecākiem, kuriem konstatēta atkarība, tiek piedāvāti atkarības mazināšanas pakalpojumi, un daudzi no tiem netiek izmantoti pilnībā vai regulāri.

- **Ģimenes asistenta pakalpojumu nepietiekamība.** Tikai piecām ģimenēm no 43, no kurām bērni tika izņemti pamešanas novārtā dēļ, tika piešķirts ģimenes asistenta pakalpojums, kas ir būtisks resurss vecāku prasmju uzlabošanai.

- **Nepiemēroti pakalpojumi vecāku vajadzībām.** Dažos gadījumos vecākiem piedāvātie pakalpojumi nav atbilstoši viņu akūtākajām vajadzībām, piemēram, atkarību ārstēšanai, kas kavē efektīvu problēmu risināšanu.

- **Problēmas ar pakalpojumu pieejamību.** Vecāku un bērnu deklarētās un faktiskās dzīvesvietas dažādās administratīvajās teritorijās rada grūtības nodrošināt nepieciešamos pakalpojumus un atbalstu.

- **Nepietiekama uzmanība bērna vajadzībām.** Sociālo pakalpojumu piešķiršanu nepieciešams pastiprināti vērtēt no bērna vajadzību perspektīvas, jo pakalpojumu trūkums var ietekmēt bērna attīstību un uzvedību.

- **Nepietiekama motivācija turpināt sadarbību.** Pēc bērna aizgādības tiesību atjaunošanas vecāki bieži zaudē interesi par sadarbību ar sociālo dienestu, kas noved pie atkārtotām problēmām ģimenē.

1. Vispārēja situācijas analīze

Centrā, pamatojoties uz Bāriņtiesu likuma 17. panta 5.¹ punktā noteikto, 2024. gadā saņemta informācija no 30 bāriņtiesām par 103 bērniem (70 ierosinātas lietas), attiecībā uz kuru vecākiem bāriņtiesa pieņēmusi lēmumu atkārtoti pārtraukt bērna aizgādības tiesības. Saskaņā ar Ministru kabineta 2023. gada 19. decembra noteikumu Nr. 784 “Bērnu aizsardzības centra nolikums” 3.2. punktu Centrs analizē situāciju, prognozē nepieciešamo pakalpojumu apjomu un izvērtē pakalpojumu nepieciešamību bērnu aizsardzības jomā.

No bāriņtiesu sniegtās informācijas secināms, ka:

- 34 bērnu (33 % no kopējā skaita) aizgādības tiesības vecākiem pārtrauktas, jo vecākiem konstatēta atkarību izraisošu vielu lietošana apvienojumā ar bērna pamešanu novārtā un vardarbību pret bērnu;
- par 27 bērnu (26 %) aizgādības tiesību pārtraukšanu bāriņtiesa lēmusi, jo vecākiem konstatēta atkarību izraisošu vielu lietošana un bērna pamešana novārtā;

- par 14 bērniem (14 %) pieņemts lēmums par aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem, jo konstatēta atkarību izraisošu vielu lietošana apvienojumā ar vardarbību pret bērnu;
- 6 bērnu (6 %) vecākiem bāriņtiesa pieņēmusi lēmumu pārtraukt bērna aizgādības tiesības, jo konstatēta atkarību izraisošu vielu lietošana un nav konstatēti citi bērna aizgādības tiesību pārtraukšanas iemesli.
- Attiecībā uz 22 bērniem (21 %) bāriņtiesa pieņēmusi lēmumu par aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem citu iemeslu dēļ, proti, nesaistīti ar atkarību izraisošu vielu lietošanu, tostarp pamešana novārtā (10 bērni), pamešana novārtā apvienojumā ar vardarbību pret bērnu (5 bērni), 1 bērna gadījumā konstatēta vardarbība, bet nav konstatēti citi bērna tiesību pārkāpumi, bērna aprūpes tiesību nenodrošināšana faktisko šķēršļu dēļ vai bērna nodošana citai personai un turpmāka bērna aprūpes nenodrošināšana (6 bērni).

Līdz ar to, 2024. gadā 79 % gadījumu bērna aizgādības tiesību atkārtotas pārtraukšanas vecākam **galvenais iemesls** (par 81 bērnu) **bija atkarību izraisošu vielu lietošana vecākam, ko papildina fiziska un emocionāla vardarbība pret bērnu un bērna pamešana novārtā** (skatīt 1. diagrammu). Jāizprot, ka atkarību izraisošu vielu lietošana praktiski vienmēr noved pie vardarbības pret bērnu – vai nu no pašu vecāku puses, vai, nestabilas un nedrošas vides dēļ, – no citu personu puses.

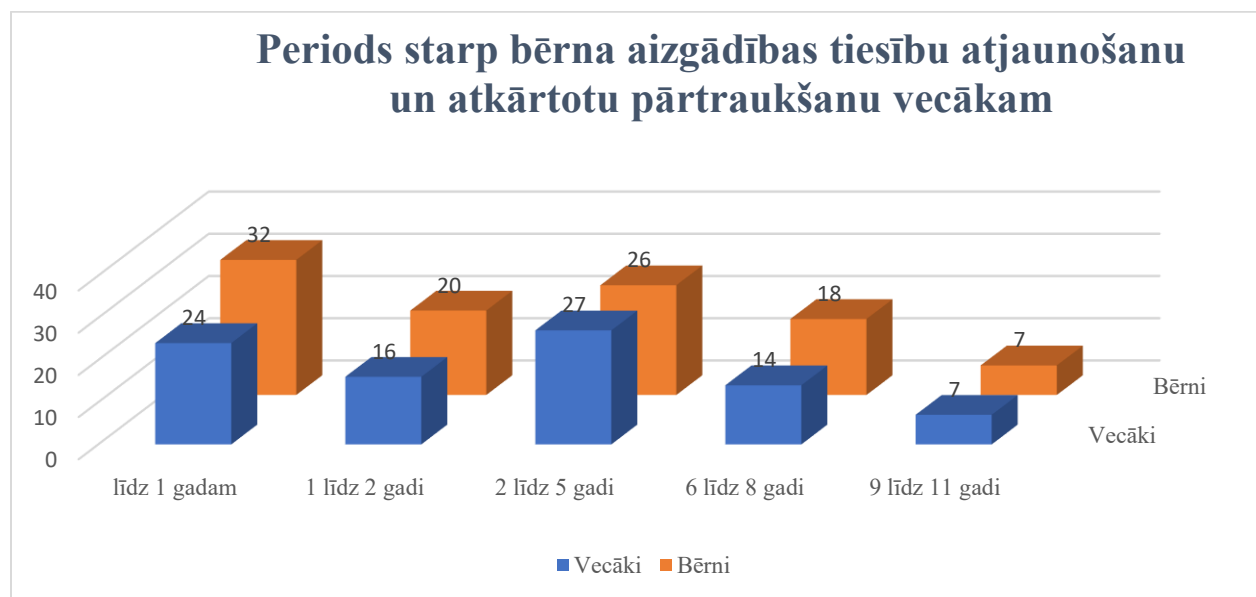
1. diagramma

Vēršam vērību, ka 78 % no kopējā analizētā apjoma (attiecībā uz 80 bērniem) **bērnu aizgādības tiesību atkārtotas pārtraukšanas vecākiem iemesli sakrīt ar iemesliem, kuru dēļ vecākam iepriekšējo reizi pārtrauktas bērna aizgādības tiesības.**

Analizētā informācija liecina, ka **45 gadījumos, jeb 64 % gadījumu** (no kopā 70 ierosinātām lietām) bāriņtiesas priekšsēdētājs vai bāriņtiesas loceklis **vienpersoniski pieņēmis lēmumu par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem**¹, kas nozīmē akūtu, bērna veselību un dzīvību apdraudošu situāciju ģimenē, kuras dēļ bērns nevar turpināt tajā uzturēties, tādēļ nepieciešama nekavējoša institūciju iejaukšanās, nogādājot bērnu drošos apstākļos.

Lai gan 83 bērnu gadījumos sociālais dienests ir sniedzis ziņas par sadarbību ar ģimeni pēc bērna aizgādības tiesību pārtraukšanas vecākiem pirmo reizi, no saņemtās informācijas var secināt, ka bieži pēc bērna aizgādības tiesību atjaunošanas vecāku sadarbība ar sociālo dienestu mazinās un kļūst neregulāra, kam seko atkārtota bērna aizgādības tiesību pārtraukšana vecākiem.

Periodi starp bāriņtiesas pieņemto lēmumu par bērna aizgādības tiesību atjaunošanu vecākam un bērna aizgādības tiesību atkārtotu pārtraukšanu ir ļoti dažādi – sākot no dažiem mēnešiem līdz pat 11 gadiem, proti, 24 vecākiem atkārtoti pārtrauktas 32 bērnu aizgādības tiesības nepilna gada ietvaros, 16 vecākiem uz 20 bērniem – laika periodā no 1 līdz 2 gadiem. Periods starp bērna aizgādības tiesību atjaunošanu vecākam un bērna aizgādības tiesību atkārtotu pārtraukšanu 2 līdz 5 gadi bijis 27 vecākiem par 26 bērniem. 6 līdz 8 gadi pagājuši attiecībā uz 18 bērnu aizgādības tiesību atkārtotu pārtraukšanu 14 vecākiem, savukārt 9 līdz 11 gadu periods starp bērna aizgādības tiesību atjaunošanu vecākam un bērna aizgādības tiesību atkārtotu pārtraukšanu bijis 7 vecākiem uz 7 bērniem (skatīt 2. diagrammu).

2. diagramma

Ņemot vērā, ka lielam skaitam vecāku atkārtoti bērna aizgādības tiesības tiek pārtrauktas pirmajos divos gados (uz 51 % no bērniem), Centra ieskatā, pašvaldības iestādēm īpaša vērība jāvērs uz vecāku motivēšanu, izpratnes veicināšanu un paradumu maiņu, proti, sociālajam dienestam darbā ar ģimeni būtu rūpīgi jāizvērtē sociālo pakalpojumu piešķiršana, ņemot vērā primāro nepieciešamību – atkarību ārstēšanu, izpratnes un prasmju vairošanu, savukārt bāriņtiesai, lemjot par bērnu aizgādības tiesību iespējamu atjaunošanu, nepieciešams īpaši rūpīgi vērtēt, vai

¹ Bāriņtiesu likuma 23. pants.

ģimene ir saņēmusi un izmantojusi atbilstošus sociālos pakalpojumus, kā arī vai to izmantošanas rezultātā ir vērojamas reālas izmaiņas ģimenes spējās un paradumos.

Gadījumos, kad bērnu aizgādības tiesības vecākiem tiek pārtrauktas atkarību izraisošu vielu lietošanas dēļ, izmaiņas nav iespējamās īsā laika periodā, jo ārstēšanās prasa laiku, savukārt gadījumos, kad bērni bijuši pamesti novērtā, nepieciešams panākt vecāku uztveres, izpratnes un paradumu maiņu, kas arī prasa laiku un ieguldījumu no vecāku puses. Iepriekš minētais liecina, ka bāriņtiesai jāvelta laiks apstākļu rūpīgai izvērtēšanai un jālemj par bērna aizgādības tiesību atjaunošanu vecākam tikai tad, kad tā ir pilnībā pārliecinājusies par kvalitatīvām izmaiņām ģimenē.² Līdzīgi kā iepriekšējā gadā, no bāriņtiesu lēmumiem secināms, ka vecāku rīcība atkarības ārstēšanai nereti aprobežojas ar vienu vai dažām narkologa konsultācijām, atsevišķos gadījumos noteikta preparāta ievadīšanu, lai novērstu vēlmi pēc atkarību izraisošu vielu lietošanas, kas ilgtermiņā nesniedz izmaiņas atkarības pārvarēšanai.

No saņemtās informācijas secināms, ka atkārtoti bērna aizgādības tiesības vecākiem var tikt pārtrauktas vairākkārt. Lai gan lielākajam skaitam bērnu (85 bērni) aizgādības tiesības vecākiem pārtrauktas otro reizi, 10 bērnu aizgādības tiesības vecākiem pārtrauktas jau trešo reizi un 1 bērna vecākiem pat piekto reizi (skatīt 3. diagrammu).

3. diagramma

Aizgādības tiesību pārtraukšana ir izņēmuma līdzeklis, ja citi risinājumi nav iespējami, respektīvi, aizgādības tiesības ir pārtraucamas tikai tad, ja ir konstatējami Civillikuma 203. panta pirmajā daļā minētie apstākļi bērna tiesību pārkāpšanā un šos pārkāpumus nav iespējams novērst citādi, kā vien pārtraucot vecāka aizgādības tiesības.³

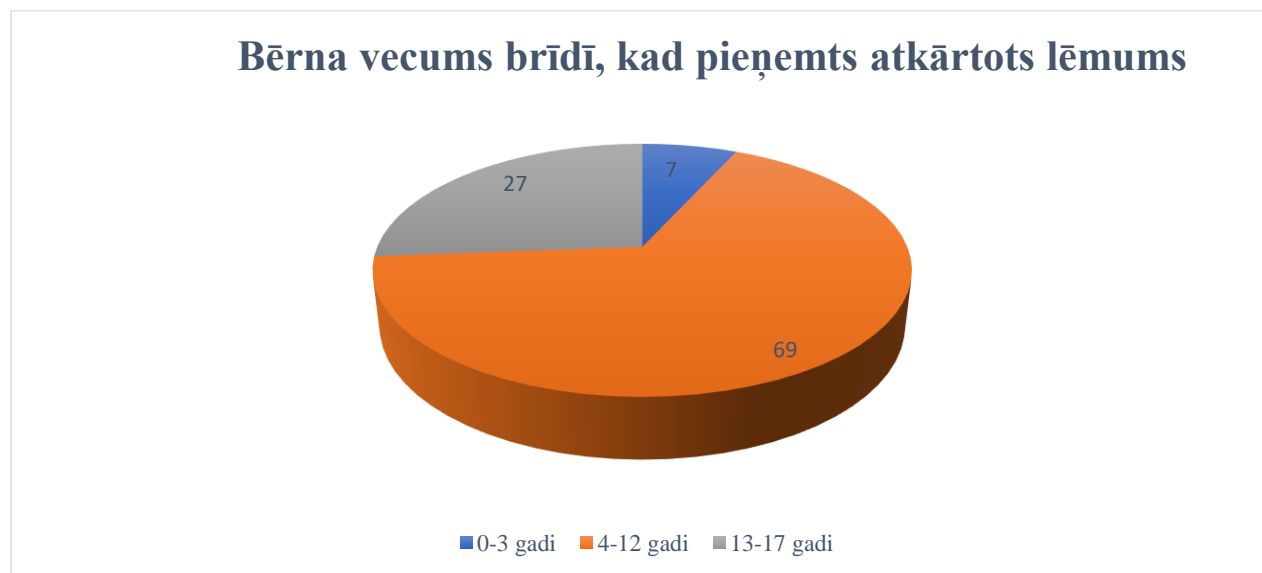
Šķiršana no ģimenes bērnam ir traumējoša, jo viņš zaudē savu ierasto vidi un tuviniekus. Ja bērns tiek šķirts no ģimenes vairākkārt, traumējošā ietekme atkārtojas un veido negatīvu

² Bāriņtiesu likuma 22. panta piektā daļa.

³ Senāta Administratīvo lietu departamenta 2020. gada 6. aprīļa rīcības sēdes lēmuma lietā Nr. SKA-923/2020 ([ECLI:LV:AT:2020:0406.A420186319.12.L](https://www.eclis.lv/AT:2020:0406.A420186319.12.L)) 3. punkts.

bērnības pieredzi, kas ietekmē bērna tālāko attīstību un rada dažādus uzvedības, attīstības un veselības riskus.

Visvairāk bērnu, kuru aizgādības tiesības vecākiem tiek pārtrauktas atkārtoti, ir vecumā no 4 līdz 12 gadiem (69 bērni), līdz trīs gadu vecumam tādi ir 7 bērni, bet vecumā no 13 līdz 17 gadiem – 27 bērni (skatīt 4. diagrammu).

4. diagramma

Secināms, ka visbiežāk bērni tiek šķirti no ģimenes vecumā, kad intensīvi veidojas viņu personība – jāuzsāk skolas (pirmsskolas) gaitas, jāapgūst patstāvība, emociju regulācija, dzīves modelis. Minētais arī norāda, ka visvairāk informācija par iespējamiem bērna tiesību pārkāpumiem ģimenē bāriņtiesā nonāk tad, kad bērns “kļūst redzams sabiedrībai” – proti, sāk apmeklēt izglītības iestādi, kas var pamanīt riskus ģimenē. Līdz ar to aktuāli ir turpināt izglītot sabiedrību par tās pienākumu aktīvi reaģēt uz bērnu, kuri mazā vecuma dēļ ir īpaši aizsargājamā statusā, tiesību pārkāpumiem sabiedriskās vietās, kaimiņu mājokļos, pagalmos. Savukārt atsevišķās lietās, kur no ģimenes šķirti bērni lielākā vecumā, bāriņtiesas lēmums pieņemts pēc tam, kad bērns jau pats vērsies pēc palīdzības bāriņtiesā, sociālajā dienestā vai policijā, norādot, ka vairs nespēj izturēt situāciju ģimenē.

Būtisks ir ne tikai bērna no ģimenes šķiršanas fakts, bet arī tas, vai izdodas nodrošināt bērna ārpusģimenes aprūpi pie atbilstoša aprūpes sniedzēja. Ja bērns pēc šķiršanas no vecākiem nonāk audžuģimenē vai pie aizbildņa, kur viņam izveidojas labas un drošas attiecības ar audžuvečākiem/aizbildni, bērnam ir iespēja augt un attīstīties atbilstoši viņa spējām un vajadzībām, uzturēt saskarsmi ar bioloģisko ģimeni un gadījumā, ja vecāki aktīvi iesaistās problēmu risināšanā, nokļūt atpakaļ vecāku aprūpē. Savukārt, ja bērna aizgādības tiesības vecākiem tiek pārtrauktas vairākkārt, bērns bieži vien pēc atkārtotas šķiršana no ģimenes diemžēl nenonāk pie tā paša aprūpētāja, kas nodrošināja viņa aprūpi iepriekšējā reizē, proti, bērni nonāk citā audžuģimenē vai pie cita aizbildņa, vai arī nonāk bērnu ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā.

Bāriņtiesu iesniedzamie dati neparedz informēt Centru par ārpusģimenes aprūpes nodrošināšanu, bet gadījumos, kur tas izriet no iesūtītās informācijas, Centrs ir secinājis, ka no 40 gadījumiem **65 % gadījumu bērnam pēc atkārtotas šķiršanas no ģimenes ir cits ārpusģimenes aprūpes nodrošinātājs**, savukārt 35 % gadījumu nodrošināta aprūpe pie tā paša aprūpētāja. Centrs vērš vērību, ka katra ārpusģimenes aprūpētāja maiņa var negatīvi ietekmēt bērna personības attīstību un pasliktināt viņa uzvedību, iekļaušanos jaunajā vidē, kā arī mazināt speciālistu panākto progresu darbā ar bērnu. Izvēloties ārpusģimenes aprūpes veidu bērnam, jāņem vērā viņa personīgās īpašības un individuālās vajadzības un jāizvērtē šī aprūpētāja iespējas nodrošināt bērna vislabāko interešu aizsardzību.

Par 96 bērniem (83 %) lēmumu par atkārtotu aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem pieņēmusi tā pati bāriņtiesa, kura pārtraukusi bērna aizgādības tiesības vecākam pirmajā reizē. No minētā secināms, ka **pārsvarā gadījumu ģimenes ilglaicīgi dzīvo vienas pašvaldības teritorijā** un izmanto vienas pašvaldības pakalpojumus, līdz ar to Centrs vērš vērību, ka pašvaldības iestādēm nepieciešams rūpīgāk sekot līdzīgi ģimeņu ar bērniem, kurās konstatēta neatbilstoša bērna aprūpes nodrošināšana, turpmākām situācijas izmaiņām, proti, sociālais dienests bieži vien sniedzis bāriņtiesai informāciju, ka sadarbība ar ģimeni notikusi laikā līdz bērna aizgādības tiesību atjaunošanai, bet pēc tam vecāki pamazām zaudējuši iniciatīvu un sadarbība apsīkusi. Centra ieskatā, vecākiem, par kuriem bāriņtiesa pieņēmusi lēmumu pārtraukt bērna aizgādības tiesības, būtu pievēršama īpaša uzmanība arī pēc bērna aizgādības tiesību atjaunošanas, nepieļaujot situāciju, ka ģimene paliek bez sociālās palīdzības un pakalpojumiem laika periodā, kad tai jāatjauno savstarpējās attiecības pēc bērna atgriešanās vecāku aprūpē.

Gadījumos, kad ģimenes ilglaicīgi dzīvo vienas pašvaldības teritorijā, pašvaldības iestādēm būtu jāuztur sadarbība ar ģimeni ne tikai tajos gadījumos, kad vecāki izrāda iniciatīvu, bet arī pārējos gadījumos, pastāvīgi interesējoties par ģimenes situāciju un piedāvājot palīdzību un pakalpojumus nekavējoties, kad konstatēta tāda nepieciešamība. Minētās darbības nodrošinātu ģimenes situācijas monitorēšanu un ļautu rīkoties proaktīvi pie pirmajiem signāliem par bērna aprūpes nodrošināšanas nepilnībām ģimenē. Vienlaikus īpaši aktualizējama ir starpinstiuciju sadarbība, lai institūciju iesaiste būtu jau preventīva, pie pirmajiem signāliem par iespējamām bērna tiesību pārkāpumiem ģimenē.

Bērnu tiesību aizsardzības sistēma ir kompleksa, un īpaši gadījumos, kur bāriņtiesai jāvērtē bērna aizgādības tiesību pārtraukšana, viena no nozīmīgākajām lomām ir tieši sociālo dienestu darbam un spējai piedāvāt un motivēt klientus izmantot mērķētus un efektīvus pakalpojumus.

Kā norādījusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa, atbildīgo dienestu uzdevums tieši ir sniegt palīdzību, ja ģimenei rodas grūtības bērnu aprūpē. Dienestiem jāsniedz atbalsts un padoms ar dažādām iespējām risināt problēmas. Īpaša rūpība un atbalsts jāsniedz gadījumos, kad tiek skartas mazaizsargātu personu tiesības. Ja ģimene tiek šķirta, nesniedzot atbilstošu palīdzību, tas ir nesamērīgs tiesību uz ģimenes dzīvi ierobežojums.⁴

⁴ Senāta Administratīvo lietu departamenta 2015. gada 17. aprīļa sprieduma lietā Nr. SKA-531/2015 ([A420290114](#)) 5. punkts. Ar atsauci uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2014. gada 21. janvāra sprieduma lietā „Zhou v. Italy”, iesnieguma Nr. [33773/11](#).

2. Sociālā dienesta pakalpojumi un atbalsts ģimenēm

Lai precīzāk izprastu un spētu detalizētāk analizēt situāciju ģimenēs, kurās vecākiem atkārtoti tiek pārtrauktas tā paša bērna aizgādības tiesības, Centrs 2024. gadā kā papildus analizējamu aspektu apkopoja **no sociālajiem dienestiem saņemto informāciju par veikto sociālo darbu un sniegtajiem pakalpojumiem šīm ģimenēm**. Šajā pārskatā padziļināti analizēta sociālo dienestu no 2024. gada 1. maija līdz 31. decembrim sniegtā informācija lietās, kur atkārtoti pieņemts lēmums par bērna šķiršanu no ģimenes.

Pakalpojumi un atbalsts atkarību izraisošu vielu lietošanas novēršanai

Izvērtējos sociālo dienestu informāciju, Centrs ir secinājis, ka **tikai 53 % gadījumos**, kad vecākiem, kuriem kā bērnu aizgādības tiesību pārtraukšanas iemeslu bāriņtiesa ir norādījusi atkarību izraisošu vielu lietošanu, **sociālajā dienestā ir piešķirti vai ieteikti pakalpojumi atkarības no alkohola/narkotiskajām vielām mazināšanai** (piemēram, narkologa vai sociālā dienesta atkarību speciālista konsultācijas, anonīmo alkoholiķu atbalsta grupas, Minesotas programma). Šajos gadījumos vecāki minētos pakalpojumus ir izmantojuši, kaut arī bieži vien tikai daļēji vai neregulāri. No saņemtās informācijas secināms, ka ir gadījumi, kad vecāki ir atteikušies izmatot sociālā dienesta piedāvātos pakalpojumus atkarības mazināšanai.

Vienlaikus secināms, ka 47 % gadījumos vecākiem, kuriem bāriņtiesa lēmusi pārtraukt bērna aizgādības tiesības, pamatojot to ar vecākam konstatētu atkarību izraisošu vielu lietošanu, kā dēļ vecāks nav spējīgs nodrošināt bērnam aprūpi un drošību, sociālais dienests nav ierosinājis izmantot pakalpojumus atkarības mazināšanai no alkohola/narkotiskajām vielām. No minētā attiecībā uz 22 % bērnu sociālais dienests ir sniedzis informāciju, ka vecākiem būtu nepieciešami pakalpojumi atkarību izraisošu vielu lietošanas mazināšanai/ierobežošanai, bet sociālajam dienestam dažādu iemeslu dēļ nav iespēju šādus pakalpojumus nodrošināt. Sociālie dienesti nav snieguši detalizētāku informāciju Centram, kas ir šie iemesli, kuru dēļ nav iespējams nodrošināt pakalpojumus, kas vērsti uz atkarību izraisošu vielu lietošanas mazināšanu/ierobežošanu.

Nemot vērā kaitējumu, ko alkohola (arī citu atkarību izraisošo vielu un procesu) atkarība nodara ne tikai pašam lietotājam, bet arī viņa ģimenes locekļiem, jo īpaši bērniem – līdzatkarības un psiholoģisku traumu veidošanos, dzīvi vardarbīgā vidē, apkārtējās pasaules uztveres deformāciju u.c., papildus uzsverot vecāka radīto piemēru, audzināšanu, iedzimtību, – sociālo pakalpojumu sniedzējiem nepieciešams virzīties uz mērķi, ka vecākiem, kuriem tiek pārtrauktas bērnu aizgādības tiesības, jo viņi, esot atkarību izraisošu vielu ietekmē, nav spējīgi parūpēties par savu bērnu vai veic vardarbību pret bērnu, tiek veltīta īpaša uzmanība atkarības problēmas risināšanas veicināšanai. Sociālajam darbiniekam, kurš vada gadījumu, ir ļoti svarīgi veicināt vecāka izpratni par problēmas atzīšanu un ārstēšanu, un bērnam nodarīto kaitējumu, kad vecāka atkarību izraisošu vielu lietošanas dēļ bērns ticis pakļauts veselības un/vai dzīvības apdraudējumam un ticis šķirts no ģimenes, un pārliecināt vecāku veikt ārstēšanos, cenšoties nepieļaut situāciju, ka vecāks, ignorējot bērna tiesības un labākās intereses, izlemj neveikt ārstēšanos, jo neatzīst atkarības problēmu.

Ievērojot bērna tiesības uz dzīvību⁵ un pilnvērtīgu aprūpi⁶, Centra ieskatā, nav iespējams nodrošināt bērna atkalapvienošanos ar bioloģisko ģimeni, ja vecāki, kuriem ir atkarība no alkohola/narkotiskajām vielām, nav veikuši pilnvērtīgu ārstēšanās procesu, jo atkarība ir slimība un ārstēšanās ir svarīga atveseļošanās procesa sastāvdaļa, kas ietver dažādas atbalstošas sistēmas, kas pakāpeniski un sistemātiski palīdz personai dzīvot bez atkarību izraisošām vielām un procesiem. Saistībā ar minēto nepieciešams rast iespēju nodrošināt pilnu pakalpojumu spektru atkarības mazināšanai un ārstēšanai visiem vecākiem, kuriem pārtrauktas bērnu aizgādības tiesības, jo vecāki nav spējuši nodrošināt bērniem pilnvērtīgu aprūpi atkarību izraisošu vielu lietošanas dēļ. Papildus uzsverams, ka vecāka nevēlēšanās/atteikšanās izmatot šādus pakalpojumus vērtējama kā augsta riska faktors, kas var liegt bērna atgriešanu vecākiem, jo bērna tiesības ir prioritāras⁷, proti, vecāka tiesības izvēlēties pakalpojumus attiecas uz viņa paša vajadzībām, bet gadījumos, kad šie pakalpojumi vecākam nepieciešami bērna interesēs, vecāka atteikums vērtējams kā būtisks faktors, kas kavē bērna aizgādības tiesību atjaunošanu vecākam.

Jebkurā gadījumā, pieņemot jebkāda veida lēmumus attiecībā uz bērnu, primāra nozīme ir bērna labākajām interesēm. Tas nozīmē, ka katrā gadījumā, kad jāpieņem lēmums, kas skar bērna intereses, objektīvi jānoskaidro (nevis automātiski jāpieņem vai mehāniski jāpiemēro likumos noteiktais), kādas ir bērna labākās intereses konkrētajā situācijā, jo tās var atšķirties no viena vai abu vecāku interesēm.⁸

Ja bērna un vecāku interešu saskaņošana nav iespējama, iestādēm un lēmumu pieņēmējiem jāizanalizē un jāizsver visu iesaistīto pušu tiesības, paturot prātā to, ka bērna tiesības uz to, ka viņa intereses ir primārais apsvēruma, nozīmē, ka bērna interesēm ir augsta prioritāte un tās nav tikai viens no vairākiem faktoriem, kam jāpievērš uzmanība. Tāpēc lielāka nozīme jāpiešķir tam, kas bērnam der vislabāk. Uzskatot, ka bērna intereses ir prioritāras, ir jābūt izpratnei par to, kāda nozīme bērna interesēm ir visās darbībās, un ir jāvēlas šīm interesēm piešķirt prioritāti jebkuros apstākļos, bet jo īpaši tad, ja kāda darbība nenoliedzami iespaido attiecīgo bērnu.⁹

Analizējot sociālo dienestu sniegto informāciju, vērojamas situācijas, kas spilgti raksturo iepriekš aprakstīto. Situācijas raksturojumam pievienoti atsevišķi piemēri.

⁵ ANO Bērnu tiesību konvencijas 6. pants.

⁶ Civillikuma 177. pants.

⁷ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6. pants.

⁸ Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zin. vadībā. 2011. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības, Rīga: Latvijas Vēstnesis, 600. lpp.

⁹ ANO Bērnu tiesību komitejas Vispārējais komentārs Nr. 14 (2013) par bērnu tiesībām uz to, lai primārais apsvēruma būtu viņu intereses (3. panta 1. punkts), pieņemts Bērnu tiesību komitejas sešdesmit otrajā sanāksmē (no 2013. gada 14. janvāra līdz 1. februārim), 40., 41. punkts.

Sociālā dienesta rīcībā bijusi informācija, ka vecāks regulāri pārmērīgi lieto alkoholiskos dzērienus. Arī no policijas saņemta informācija par alkohola lietošanu un vardarbības epizodēm vecāka dzīvesvietā. Tomēr sociālajam dienestam nav izdevies panākt sadarbību, jo nav iespējams sazināties ar vecāku – viņš neatbild uz saziņas mēģinājumiem, neielaiž dzīvoklī, neatbild uz vēstulēm. Tā kā vecākam ir atkārtoti pārtrauktas tā paša bērna aizgādības tiesības un aizgādības tiesību pārtraukšanas iemesli abos gadījumos sakrīt, secināms, ka vecāka problēmas ar atkarību izraisošu vielu lietošanu ir ilglaicīgas un ārstēšanās nenotiek, pakļaujot bērnu sistēmiskam apdraudējuma riskam.

Citā gadījumā sociālais dienests, sniedzot bāriņtiesai informāciju par sadarbību ar vecāku, norādījis, ka vecākam konstatēti riski, kas saistīti ar pārmērīgu alkohola lietošanu un iepriekšēju pieredzi bērna aizgādības tiesību pārtraukšanā. Attiecībā uz plānoto sociālo darbu un nepieciešamajiem pakalpojumiem sociālais dienests informējis, ka vecākam ieteikts turpināt līdzdarboties ģimenes problēmu sekmīgā risināšanā, izmantojot psihologa pakalpojumus un apmācību “Ceļvedis audzinot pusaudzi”, lai ar speciālistu atbalstu uzlabotu situāciju ģimenē, paaugstinātu zināšanas, prasmes un iemaņas bērna audzināšanā, bet sociālā dienesta informācijā par sadarbības plānā ar vecāku iekļautajām aktivitātēm nav konstatējams, ka plānoti un vecākam ieteikti pakalpojumi atkarību ārstēšanai.

Vēl viena sociālā dienesta sniegtā informācija ilustrē situāciju ģimenē, kur vecākam pārtrauktas bērna aizgādības tiesības atkarību izraisošu vielu lietošanas dēļ, kā rezultātā bērns bija pamests novārtā. No sociālā dienesta sniegtās informācijas secināms, ka vecāks noliedz grūtības, kas saistītas ar atkarību izraisošu vielu lietošanu, tādēļ sociālais dienests atkarību mazinošus pakalpojumus vecākam nepiedāvā. Papildus sociālais dienests informē, ka vecāks neizmanto piešķirtās psihologa konsultācijas, jo nesaskata nepieciešamību, un neapmeklē kursus bērna emocionālajā audzināšanā, jo netika nokomplektēta grupa.

Konkrētajā gadījumā sociālā dienesta pakalpojumi aprobežojās ar vecākam nodrošinātām sociālā darbinieka konsultācijām, mājas vizītēm, kuru laikā secināts, ka mājokļa stāvoklis apmierinošs, telpas uzkoptas, vecāku un bērnu higiēna apmierinoša, ir nodrošināti pārtikas produkti, gultas ir saklātas, ir nepieciešamā sadzīves tehnika, mēbeles, bērnu attīstībai un izglītībai nepieciešamais ir nodrošināts, un pēc laika ģimenes lieta tika noslēgta, pamatojot ar to, ka ģimene spēj funkcionēt patstāvīgi. Tomēr pēc 1,5 gadiem bērna aizgādības tiesības vecākam tika pārtrauktas atkārtoti ar bāriņtiesas locekļa vienpersoniski pieņemtu lēmumu, un aizgādības tiesību pārtraukšanas iemesli sakrīt ar pirmreizējās aizgādības tiesību pārtraukšanas lēmumā norādīto.

Minētais apliecinā, ka pakalpojumi alkohola vai citu atkarību izraisošu vielu lietošanas radīto seku mazināšanai **ne vienmēr tiek piešķirti un izmantoti**, savukārt tajos gadījumos, kad tie piešķirti, **to plānošana un efektivitāte nav pietiekama**, lai nodrošinātu vecāku ārstēšanu un noturīgu profilaksi pietiekamā apmērā, lai novērstu bērnu šķiršanu no ģimenes bērna veselības, dzīvības un attīstības apdraudējumu risku dēļ, kas veidojas vecāku alkohola vai citu apreibinošu vielu lietošanas dēļ.

Saskaņā ar Veselības ministrijas pasūtītā pētījuma par alkohola lietošanu, tās radītajām sekām un profilakses ekonomiskajiem ieguvumiem valstī Gala ziņojumā aprakstīto novērtējumu, ar alkoholu saistītās tiešās izmaksas veselības aprūpes jomā 2021. gadā kopumā bija EUR 56,6 milj. Lielāko daļu no šiem izdevumiem veidoja izdevumi stacionārās veselības aprūpes pakalpojumu nodrošināšanai (41,2%), izdevumi kompensējamo medikamentu nodrošināšanai (22,8%) un Neatliekamās medicīniskās palīdzības dienesta izdevumi saistībā ar izpildītājiem izsaukumiem pie pacientiem, kuru akūts stāvoklis tiešā vai netiešā veidā ir saistīts ar alkohola lietošanu (20,3%). Savukārt alkohola radītā kaitējuma sociālās palīdzības sniegšanas izmaksas 2021. gadā rēķinātas EUR 44,8 milj. apmērā.¹⁰ Minētais matemātiski ilustrē finansiālos zaudējumus valstij personu pārmērīgas alkohola lietošanas seku novēršanai, vienlaikus ne mazāk uzsverams, lai arī ne tik matemātiski ilustrējams, ir kaitējums bērna visai turpmākajai dzīvei, ko veido augšana tāda vecāka, kurš cieš no alkohola vai citu atkarību izraisošu vielu lietošanas, aprūpē.

Par ģimenes asistenta pakalpojumu

Apkopojot informāciju par sociālā dienesta piešķirtajiem pakalpojumiem 43 bērnu ģimenēm, kurās bāriņtiesa konstatējusi bērna pamešanu novārtā, kā rezultātā pieņēmusi lēmumu par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākam, secināms, ka **tikai piecām ģimenēm** ticis piešķirts ģimenes asistenta pakalpojums. Papildus uzsverams, ka no šīm piecām ģimenēm, vienu ģimeni, kurā aug 3 bērni, ģimenes asistents apmeklējis tikai vienu reizi, citā ģimenē ģimenes asistenta funkciju pildījusi neformāla atbalsta persona, jo ģimenes asistenta pakalpojums nav bijis iespējams vecāka darba laika specifikas dēļ, vēl vienai ģimenei ģimenes asistenta pakalpojums pārtraukts, jo vecāks neiesaistījās sadarbībā.

Vērtējot Labklājības ministrijas 2021. gadā īstenotā ESF projekta “Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās” ģimenes asistenta pilotprojekta efektivitāti, sociālo dienestu vadītāji un speciālisti pamatā norādījuši uz trīs faktoriem, kas ir veicinājis vecāku prasmju uzlabošanu, kas bieži ir pamats, lai saglabātu arī bērnu aizgādības tiesības:

- ģimenes asistents klientam iemāca vai daļēji iemāca nepieciešamās bērnu aprūpes prasmes;
- ģimenes asistents seko līdzi tam, kā tiek veikti vecāka pienākumi;
- ģimenes asistenta klātbūtne ģimenē klientu motivē pildīt vecāka pienākumus.¹¹

¹⁰ Pētījuma par alkohola lietošanu, tās radītajām sekām un profilakses ekonomiskajiem ieguvumiem valstī Gala ziņojums 2023. gada septembrī, 83.-84. lpp., pieejams: <https://ppdb.mk.gov.lv/database/petijums-par-alkohola-lietosanu-tas-raditajam-sekam-un-profilakses-ekonomiskajiem-ieguvumiem-valsti/>

¹¹ Pētījuma par ģimenes asistenta pakalpojuma efektivitāti atbalsta nodrošināšanā ģimenēm 2023. gada 11. augusta Gala ziņojums, precizēts un papildināts saskaņā ar Labklājības ministrijas komentāriem 2023. gada 1. septembrī, 124. lpp.

No Pētījuma par ģimenes asistenta pakalpojuma efektivitāti atbalsta nodrošināšanā ģimenēm Gala ziņojumā ietvertā secināms¹², ka, speciālistu ieskatā, ģimenes asistenta pakalpojuma izmantošanas rezultātā riskiem bērna aprūpē un audzināšanā ģimenē ir tendence samazināties, jo visbiežāk pakalpojums tika piešķirts tieši augsta riska ģimenēm ar bērniem, lai ģimenes asistenta darba rezultātā bērni varētu palikt vai atgriezties ģimenē. Ir gadījumi, kad tieši ģimenes asistents ir bijis tas speciālists, kurš novērojis riskantās situācijas saglabāšanos un vecāku motivācijas trūkumu atteikties no atkarību izraisošo vielu lietošanas un aprūpēt bērnu atbilstoši viņa vajadzībām, savukārt citos gadījumos, strādājot ar ģimeni, kurai pārtrauktas bērnu aizgādības tiesības, ģimenes asistents var novērot risku samazinājumu, kā rezultātā vecāki var atgūt bērnu aizgādības tiesības. Minētais ir pamatojums tam, ka ģimenes asistenta pakalpojums ir piešķirams ģimenēm arī pēc aizgādības tiesību pārtraukšanas, lai palīdzētu vecākiem uzlabot bērnu aprūpes prasmes ar mērķi atgūt bērnu aizgādības tiesības.

No sociālo dienestu sniegtās informācijas secināms, ka pat ļoti kritiskās situācijās sociālā dienesta speciālisti vai nu nepiedāvā, vai arī viņiem nav iespējas piedāvāt ģimenes asistenta pakalpojumus.

Kādā gadījumā secināms, ka māte viena audzina septiņus nepilngadīgus bērnus un sociālais darbinieks ir konstatējis, ka viņai nepietiek zināšanu un prasmju bērnu aprūpē, kā rezultātā mātei jau atkārtoti tiek pārtrauktas bērnu aizgādības tiesības, jo bērni nav aprūpēti un pabaroti, dzīvo antisanitāros apstākļos. No sociālā dienesta sniegtās informācijas konstatējams, ka ģimenei būtu nepieciešams ģimenes asistents, bet sociālajam dienestam nav iespējams to nodrošināt. Ģimene ar līdzīgu problemātiku ir sociālā dienesta klienti jau vairāk nekā piecus gadus, ģimenē ik gadu dzimuši bērni, tomēr joprojām nav bijis iespējams sniegt ģimenei pilnvērtīgu un pietiekamu atbalstu, lai bērni neciestu badu, viņiem būtu tīrs un pietiekams apģērbs un mājās būtu pieņemami dzīves apstākļi, kas atbilst bērnu vajadzībām. Minētā situācija rezultējusies ar atkārtotu bērnu aizgādības tiesību pārtraukšanu mātei bērnu pamešanas novārtā dēļ, un bāriņtiesas atkārtoti pieņemtajā lēmumā konstatēti apstākļi, kas sakrīt ar iepriekšējā lēmumā par bērnu aizgādības tiesību pārtraukšanu minētajiem iemesliem.

Apkopojot minēto, Centra ieskatā, ģimenes asistenta pakalpojums netiek pietiekamā apjomā izmatots, lai arī ir būtisks resurss, kas var sniegt tiešu ietekmi uz vecāku zināšanu un prasmju pilnveidi, gan lai novērstu bērna šķiršanu no ģimenes, gan lai veicinātu pārtraukto aizgādības tiesību atjaunošanu un ģimenes situācijas stabilizēšanu ilgtermiņā, ņemot vērā, ka atkarību ārstēšana un zināšanu un prasmju pilnveidošana ir ilgstošs un sarežģīts process.

Par pakalpojumu atbilstību ģimenes situācijai un vajadzībām

Veicot no bāriņtiesām un sociālajiem dienestiem saņemtās informācijas analīzi, Centrs konstatējis arī citus gadījumus, kad vecākam netiek piedāvāti nepieciešamie pakalpojumi vai arī

¹² Pētījuma par ģimenes asistenta pakalpojuma efektivitāti atbalsta nodrošināšanā ģimenēm 2023. gada 11. augusta Gala ziņojums, precizēts un papildināts saskaņā ar Labklājības ministrijas komentāriem 2023. gada 1. septembrī, 126., 127. lpp.

piedāvātie pakalpojumi nav īsti piemēroti vecāka akūtajām vajadzībām. Centra ieskatā, sociālo pakalpojumu sniedzējiem ir būtiski un svarīgi piedāvāt ģimenēm konkrētajā situācijā individuāli nepieciešamos pakalpojumus, kas reāli var palīdzēt novērst iemeslus bērna šķiršanai no ģimenes. Sociālajam darbiniekam, kurš vada ģimenes gadījumu, nepieciešams veicināt vecāka izpratni par problēmu atzīšanu un bērnam nodarīto kaitējumu, ja vecākam tiek pārtrauktas bērna aizgādības tiesības un bērns tiek šķirts no ģimenes.

Piemēram, vecākam, kuram pārtrauktas bērna aizgādības tiesības, tiek piedāvāts apgūt programmu “Bērna emocionālā audzināšana” laika periodā, kamēr viņa bērns atrodas audžuģimenē, un vecākam nav iespējas praktiski nostiprināt iegūtās zināšanas, savukārt netiek likts akcents uz atkarību mazināšanu un ārstēšanos.

Uzsverams, ka neatkarīgi no tā, pēc cik ilga laika vecākam tiek atjaunotas bērna aizgādības tiesības, **vecāka un bērna atkalapvienošanās ir jauns izaicinājums visiem iesaistītajiem.** Lai cik ļoti vecāks ir centies apgūt bērna audzināšanai nepieciešamās iemaņas, bērna atgriešanās ģimenē ir papildu pārbaudījums vecāka un bērna attiecībām, un ir sarežģīti sākt praktiski pielietot pirms ilgāka laika apgūtas teorētiskās zināšanas bērna emocionālajā audzināšanā, kad faktiski jāatjauno attiecības ar savu bērnu.

No sociālā dienesta saņemtās informācijas, piemēram, secināms, ka vecākam piedāvāts pakalpojums – sistēmiskās ģimenes terapijas nodarbības, no kurām viņš atteicies, jo otrs vecāks tajā laikā uzturējies citā valstī, savukārt 8 mēnešus vecajam bērnam pēc šķiršanas no vecāka piešķirts sociālās rehabilitācijas pakalpojums institūcijā. Tajā pašā laikā minētajam vecākam sociālā dienesta speciālisti konstatē atkarību izraisošu vielu lietošanu, bet nepiedāvā atbilstošu pakalpojumus, jo vecāks atkarību noliedz.

Kādā gadījumā diemžēl konstatēta formāla sociālā dienesta attieksme palīdzības un pakalpojumu nodrošināšanai jaundzimuša bērna mātei. No sociālā dienesta sniegtās informācijas secināms, ka vecākam, kuram ar bāriņtiesas locekļa vienpersoniski pieņemtu lēmumu pārtrauktas nesen dzimuša bērna aizgādības tiesības, diagnosticēti garīga rakstura traucējumi un piešķirta invaliditāte. Sociālā dienesta ieskatā šim vecākam būtu nepieciešams izveidot sociālā atbalsta tīklu, piešķirt ģimenes asistenta un mentora pakalpojumu, kā arī nodrošināt apmācību bērna attīstībā un audzināšanā, tomēr no sniegtās informācijas secināms, ka iepriekšminētie pakalpojumi netika nodrošināti, sociālais dienests bija apņēmis nodrošināt vecākam atbalstu un konsultācijas sociālo problēmu risināšanā un pēc nepieciešamības veikt sadzīves apstākļu pārbaudi ģimenei. Savukārt vecākam uzdots pēc savas iniciatīvas sadarboties ar sociālo dienestu, rast iespēju strādāt algotu darbu, nodrošināt bērna aprūpei nepieciešamās lietas un pārtiku, apmeklēt ārstus, tostarp psihiatru, kā arī patstāvīgi izglītoties par bērna aprūpi un audzināšanu, izmantojot bibliotēkas un interneta resursus.

Ņemot vērā apstākļus, ka vecākam noteikta diagnoze un piešķirta invaliditāte saistībā ar garīga rakstura traucējumiem, kā arī to, ka vecāks pats, būdams nepilngadīgs, ir uzturējies bērnu ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā, Centra ieskatā, sociālā dienesta pienākumam vajadzētu būt aktīvi iesaistīties vecāka izglītošanas un atbalsta pasākumos, nevis atstāt tos vecāka paša atbildībā, ļaujoties uz to, ka persona ar garīga rakstura traucējumiem bez dzīves pieredzes ģimenē ar vecākiem spēs patstāvīgi apgūt bērna aprūpei un audzināšanai nepieciešamās zināšanas un iemaņas, kā arī nodrošinās praktiskās ģimenes vajadzības.

Par pakalpojumu pieejamību

Vēl kāds būtisks aspekts, uz ko vēršama vērība Centra ieskatā, vecāku un bērna, kurš uzturas pie ārpusģimenes aprūpes nodrošinātāja, deklarētā un faktiskā dzīvesvieta dažādu novadu administratīvajās teritorijās, kas veido sadrumstalotu darbu ar ģimeni. Piemēram, kādā gadījumā sociālais dienests sniedzis informāciju, ka pēc bērna šķiršanas no ģimenes nav iespējams veikt sociālo darbu ar vecāku, jo viņš ir pārcēlies uz dzīvi cita novada pilsētā. Savukārt citā gadījumā, sociālais dienests, sniedzot informāciju bāriņtiesai pirms lēmuma par bērna aizgādības tiesību iespējamo atjaunošanu vecākam, paskaidro, ka laika posms sadarbībai ar vecāku ir bijis neilgs, jo vecāks aizbraucis dzīvot uz citu novadu, līdz ar to vecāks nav varējis turpināt sociālā dienesta uzdevumu izpildi un saņemt pakalpojumus. No vēl kādas sociālā dienesta sniegtās informācijas secināms, ka sociālais dienests nav uzsācis sadarbību ar bērnam pēc šķiršanas no ģimenes iecelto aizbildni, jo aizbildņa deklarētā un faktiskā dzīvesvieta ir citā pašvaldībā.

Centra ieskatā, sociālajiem dienestiem nepieciešams vērst īpašu vērību uz sadarbību un savstarpēju informācijas apmaiņu^{13,14} par atbalsta nepieciešamību ar citu pašvaldību iestādēm gadījumos, kad bērna aizgādības tiesības vecākam tiek pārtrauktas un viens no būtiskiem uzdevumiem ir veicināt ģimenes atkalapvienošanos¹⁵, nodrošinot vecākam un citām bērna atbalsta personām, t.sk., ārpusģimenes aprūpes nodrošinātājam, un arī pašam bērnam nepieciešamo atbalstu, palīdzību un pakalpojumus, īpaši ņemot vērā bērna vajadzības.

Noslēgums

Ievērojot 2023. gada 19. decembra Ministru kabineta noteikumu Nr. 784 “Bērnu aizsardzības centra nolikums” 3.2. punktā noteikto Centra funkciju analizēt situāciju, prognozēt nepieciešamo pakalpojumu apjomu un izvērtēt pakalpojumu nepieciešamību bērnu aizsardzības jomā, Centrs analītiskajā apkopojumā par atkārtotu bērna šķiršanu no vecākiem 2023. gadā aicināja pašvaldības kā prioritāru darba uzdevumu bērnu tiesību aizsardzības sadarbības grupām 2024. gadā noteikt **pienākumu veikt savas pašvaldības prakses analīzi situācijās, kad vecākam tiek pārtrauktas bērna aizgādības tiesības**, vērtējot sociālā dienesta atbalsta iespējas ģimenēm un bērniem gan pirms aizgādības tiesību pārtraukšanas vecākam, gan laikā, kamēr bērns ir šķirts no ģimenes, gan īpašu vērību veltīt ģimenes atbalsta pasākumiem pēc bērna aizgādības tiesību atjaunošanas vecākam.

¹³ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 4. panta trešā daļa.

¹⁴ Likuma “Par sociālo drošību” 14. panta otrā daļa.

¹⁵ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6. panta ceturtnā daļa.

No apkopotās informācijas par 2024. gadā atkārtoti pārtrauktām bērnu aizgādības tiesībām vecākiem **vērojama nepilnības pakalpojumu plānošanā un nodrošināšanā bērnam ārpusģimenes aprūpē un ģimenei kopumā pēc aizgādības tiesību pārtraukšanas un atjaunošanas.** Pakalpojumu nodrošināšana ģimenei pamatā ir atkarīga no pašvaldības praktiskajām (piemēram, sociālo darbinieku skaita pietiekamība un pieejamība (noslodze)) un finansiālajām iespējām, nevis vērtēta, koncentrējoties uz konkrētas ģimenes problēmām un akūtām vajadzībām.

Īpaši akcentējams, ka Centrā saņemtā informācija liecina, ka vērtējot sociālo pakalpojumu nepieciešamību, **tie nepietiekami vērtēti no bērna vajadzību perspektīvas.** Tas attiecināms gan uz vecākiem piedāvātajiem pakalpojumiem, gan pašam bērnam nodrošināto atbalstu. Visbiežāk piešķirtais pakalpojums bērnam ir sociālā rehabilitācija no vardarbības cietušam bērnam. Tomēr sociālo dienestu sniegtā informācija liecina, ka iztrūkst pakalpojumi, kas veicinātu bērna psihotraumas mazināšanu, jo īpaši tikt šķirtam no ģimenes atkārtoti. Ilgstoši augot apstākļos, kas ir neatbilstoši pilnvērtīgai bērnu aprūpei un attīstībai, bērnu attīstība ir ļoti traucēta vai pat neglābjami iedragāta, veidojas uzvedības traucējumi un šie bērni ir ar lielāku risku sākt pārmērīgu un kaitīgu atkarību izraisīšu vielu vai procesu lietošanu. Tāpat nav konstatējams, ka tiktu veidoti vienoti pakalpojumi vecākiem un bērnam, lai veicinātu sekmīgu bērna atgriešanos ģimenē, proti, **netiek ņemta vērā traumas ietekme uz attiecībām starp ģimenes locekļiem kopumā.**

Lai arī vairāk kā pusē no izvērtētajiem atkārtotās bērnu aizgādības tiesību vecākiem pārtraukšanas gadījumiem 2024. gadā no saņemtās informācijas secināms, ka ģimene sadarbojusies ar sociālo dienestu arī laika periodā pēc bērnu aizgādības tiesību pārtraukšanas, nav iespējams secināt vai, cik ilgi un kādā intensitātē sadarbība notikusi pēc aizgādības tiesību atjaunošanas. Bieži vērojama situācija, kad sociālais dienests sniedz informāciju bāriņtiesai, ka vecāki intensīvi sadarbojušies ar sociālo dienestu visā bērnu aizgādības tiesību pārtraukšanas periodā, bet krasi zaudējuši interesi par sadarbību un pakalpojumu izmantošanu pēc tam, kad ar bāriņtiesas lēmumu vecākiem atjaunotas bērnu aizgādības tiesības. Minētais ļauj secināt, ka sociālo darbinieku darbam ar ģimenēm īpaši svarīgs uzdevums ir rast iespēju motivēt ģimeni turpināt sadarbību arī pēc bērna atgriešanās vecāku aprūpē, t.sk., turpinot risināt un mazināt problēmas, kas bijušas par pamatu bērnu aizgādības tiesību pārtraukšanai, kā arī savlaicīgi identificēt ģimenes jaunās grūtības un sniegt atbalstu to pārvarēšanai.